

JESÚS ALTURO I PERUCHO*

***L'ACTA DE CONSAGRACIÓ DE SANT PERE DE SALÀS
DEL 25 DE NOVEMBRE DE 1395
I EL BISBE JOAN***

ABSTRACT

Dedication of the Church of Sant Pere de Salàs, 25th November 1395, and identification of the consecrating bishop.

L'església de Sant Pere de Salàs del Pallars consta documentada des del 1111,¹ però el 25 de novembre de 1395, festivitat de Santa Caterina, fou consagrada de nou. Cal pensar, doncs, que, almenys alguna part arquitectònica del que actualment queda d'aquesta església, avui simple capella del cementiri, remunta a aquest moment. Coneixem aquesta nova consagració gràcies a un pergami que ens ha pervingut en perfecte estat a l'interior d'una capseta de fusta, també molt ben conservada. Una nota manuscrita redactada el 8 de desembre de 1880 per Mn. Francesc Marquet, rector de Salàs, permet de saber que aquest estoig i diploma foren recuperats de dins l'altar de l'esmentada església, i devien estar, doncs, al costat de la corresponent llibreria, que ignoro si s'ha conservat.

L'interès històric del document i l'interès arqueològic de l'arqueta, nua, tanmateix, de qualsevol inscripció o element decoratiu, resulten evidents per si sols, però, en aquest cas, s'hi afegeix, a més, el detall que el consagrant fou un bisbe anomenat Joan, d'una diòcesi forània, el qual actuà per autorització del bisbe Galceran de Vilanova, de la Seu d'Urgell. Sabíem ja que un bisbe de diòcesi estrangera, del mateix nom, es movia per les terres pallareses a final del segle XIV; si més no, entre el 1394

* Catedràtic de la Universitat Autònoma de Barcelona. Seminari de Paleografia, Codicologia i Diplomàtica, Universitat Autònoma de Barcelona.

1. *Catalunya romànica*, vol. xv. *El Pallars*, Barcelona, 1993, pàg. 443-444.

i el 1397. En efecte, el 30 de desembre de 1394, amb permissió de l'abat Jaume Sarrovira de Gerri, aquell dedicà també l'església de Sant Martí de Canals;² i l'any següent, ultra la de Salàs, també consagrà l'església de Guàrdia de Noguera³ i la de Sant Romà d'Abella, i, dos anys més tard, concretament el 8 d'agost de 1397, la de Lillet.⁴

Fins ara es creia que aquest prelat era bisbe de la diòcesi d'Odense, a Dinamarca, i, com que entre el 1388 i el 1400, consta com a titular de l'esmentada seu dinamarquesa el bisbe Theodo Podebusch,⁵ s'havia conjecturat que el nostre Joan havia estat nomenat per a la mateixa seu pel papa d'Avinyó Climent VII, cosa que l'hauria obligat a exiliar-se a causa de no haver estat reconegut.⁶ I el camí del seu exili l'hauria portat tan lluny com al Pallars, on, segons alguns, hauria fet de vicari general de l'abat de Gerri.

Tot plegat resulta no sols poc convincent, sinó totalment erroni. En efecte, la recuperació ara d'aquest diploma desmenteix la procedència d'Odense del bisbe, car el nostre Joan no ho era de la diòcesi «Othoniensis», sinó de la «Othanensis», que correspon a la d'Ottana, diòcesi sufragània de la de Torres, a la Sardenya. Del 1373 a 1391 ocupà la seva cadira episcopal el menoret català i mestre de Teologia Joan de Fornells,⁷ substituït per Joan de Passavies, prior dels dominics de la Seu d'Urgell,⁸ que, sens dubte, és el nostre bisbe consagrant.⁹ Aquest, que havia estat condeixeble

2. En dona la notícia I. M. PUIG I FERRETÉ, *El monestir de Santa Maria de Gerri (segles XI-XV). Col·lecció diplomàtica*, vol. II, Barcelona 1991, doc. 428, pàg. 300.

3. J. VILLANUEVA, *Viage literario a las iglesias de España*, vol. XI, Madrid 1850, pàg. 127, on afirma: «De este tiempo hay memoria de que Juan, Obispo *Othonense*, año 1395, consagró algunos altares en *Guardia*, lugar de la *Conca de Tremp*, con licencia del Preposito de Santa Maria de Mur, y con la de nuestro Obispo (Galceran de Vilanova) la iglesia y altares del monasterio de la *Puebla de Lillet* de esta diócesis, jueves á 8 de agosto de 1397, sino que en esta última memoria se llama Fray Juan. El que desee noticias mas completas de esto podrá ver los *Anales de Feliu* (*Tom. 2, fol. 345, 390 y 408*, y los de *Zurita*, *tom. 2, fol. 317, tom. 3, fol. 68, 71 y 78*)».

4. J. SERRA i VILARÓ, *Les baronies de Pinós i Mataplana. Investigació als seus arxius*, vol. I, Barcelona 1947, pàg. 72, i vol. III, Barcelona 1950, pàg. 168, on hom diu: «El dijous, 8 d'agost de 1397, fra Joan, bisbe Othonense, constituït en el monestir o església parroquial, amb autoritat de Galceran, bisbe d'Urgell, consagrà els altars de Sant Joan B. i Sant Joan E., Sant Sepulcre, Santa Llúcia, Sant Cerní Màrtir i Sant Cristòfor, i concedí indulgències en diferents dies de l'any que fossin visitats». Recull ja totes aquestes notícies I. M.ª PUIG I FERRETÉ, *El monestir de Santa Maria de Gerri (segles XI-XV). Estudi històric*, vol. I, Barcelona 1991, n. 602, pàg. 264.

5. *Hierarchia Catholica Medii Aevii*. Editio altera, Monasterii 1913, pàg. 382, sèrie de bisbes que no consta en P. B. GAMS, *Series episcoporum Ecclesiae Catholicae*, Graz: Akademische Druck-u. Verlagsanstalt, 1957.

6. Així ho creu I. M.ª PUIG I FERRETÉ, *El monestir de Santa Maria de Gerri*, vol. I, pàg. 264-265.

7. EUBEL, *Hierarchia Catholica*, pàg. 504, i *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, vol. II, Barcelona 2000, pàg. 205.

8. El que explica el qualificatiu de «fra» en l'acta de consagració de la Poble de Lillet, cosa que sembla estranyar al P. J. Villanueva; vegeu la nota 3.

9. EUBEL, *Hierarchia Catholica*, pàg. 504, però no esmentat al *Diccionari d'història eclesiàstica*. El canonge S. PINTUS, «Vescovi di Ottana e di Alghero», *Archivio Storico Sardo*, v (1909), pàg. 106-121, no coneix tampoc el nostre bisbe. Entre el 1386 i el 1400 esmenta «Giovanni Laboratoris (1386).

de sant Vicent Ferrer,¹⁰ encara el retrobarem, si més no, el 1406, com a arquebisbe de Torres, però present llavors a València, on va ordenar diversos eclesiàstics.¹¹

Que el bisbe català hagués romàs tant de temps al seu Pirineu d'origen (i també a València), malgrat ésser el diocesa d'una seu sarda, pot trobar fàcil explicació en el fet que, a causa de la guerra amb Brancalione Doria, entre el 1391 i el 1410 gairebé endèmica, en paraules de R. Turtas,¹² bona part de Sardenya estigués en mans dels arboresos,¹³ el que, certament, havia de dificultar la seva presa de possessió; a més, a aquesta situació bèl·lica, s'hi afegien les conseqüències dels darrers brots de la pesta negra, que aconsellaven, possiblement, una vida més retirada,¹⁴ per bé que les contrades pirinenques tampoc no quedaren lliures d'aquell terrible assot.¹⁵ Però recordem que, en paraules de J. Zurita, Sardenya era «una tierra miserable y pestilencial», el qual encara insistia que aquesta era una illa, «*cuyo ayre y cielo era pestilen-*

Religioso dei Minori Francescani, [...] Gerardo de Gisarchio (1390). Religioso carmelitano, [...] Domenico (1386), Giovanni (1388)», el nostre Joan de Fornells, i passa després ja a «Nicolò (1389-1400)», pàg. 109-110. Amb tot, especifica que «nei riferire questo a i quattro precedenti prelati abbiamo seguito la cronologia dell'acuratissimo Eubel. Ma è evidente la difficoltà gravissima, che si presenta allo storico, nello stabilire un esatto ordine cronologico dei vescovi che governarono le diverse Chiese sarde durante l'oscuro periodo dello scisma occidentale, il quale in questi tempi appunto lacerava la Chiesa», pàg. 110.

El 12 de gener de 1391, Joan de Passavies encara no havia estat elegit bisbe. Aqueix dia, Bernat de Riu, teixidor de la Seu d'Urgell, acordà amb ell, en tant que prior dels dominics de la Seu, el lliurament de cent sous barcelonesos al seu convent per tal de ser sebolit al claustre en el moment de la seva mort. Vegeu, del sempre ben documentat B. MARQUÈS, «Els pergamins del convent dels dominics de la Seu d'Urgell (1257-1574)», *Urgellia*, 17 (2008-2010), doc. 34, pàg. 503-505. Joan de Passavies fou substituït com a prior per fra Pere Forest, que apareix com a tal el 16 de gener de 1392. Vegeu igualment B. MARQUÈS, *op. cit.*, doc. 35, pàg. 505-507.

10. J. M. COLL, «Ascendencia gerundense de san Vicente Ferrer», *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, 10 (1950), pàg. 157.

11. M. Milagros CÀRCER ORTÍ, «Ad servitium ecclesiae dedicandi». Clérigos aragoneses ordenados en Valencia en el siglo xv», a *Littera scripta in honorem Prof. Lope Pascual Martínez*, Múrcia: Universidad de Murcia, 2002, pàg. 134.

12. «La Chiesa sarda dalle origini fino al periodo spagnolo», a *Storia della Sardegna*. 1. *Dalle origini al Settecento*, a cura di M. Brigaglia, A. Mastino e G. G. Ortu, Roma-Bari 2006, pàg. 130.

13. Basta mirar el mapa de la Sardenya de l'època a F. C. CASULA, *La Sardegna aragonesa*. 2. *La Nazione Sarda*, Sàsser: 1990, pàg. 463.

14. R. TURTAS, *La Chiesa sarda*, diu que, a més de la guerra entre Arborea i la Corona catalano-aragonesa, «si erano aggiunti fin dalla metà del XIV secolo la peste e l'abbandono di oltre metà dei villaggi (di circa 830 ne rimasero in piedi poco più di 350)». I afegeix: «I due ultimi fenomeni toccarono il loro apice alla fine del Quattrocento (poco più di 26.000 fuochi «fiscali» per tutta l'isola, circa 200.000 abitanti); furono abbandonati persino alcuni centri che erano stati prima sede di diocesi e le loro cattedrali si trovarono declassate a chiese campestri», pàg. 130.

15. Basti recordar com el paborde de Santa Maria de la Pobra de Lillet Ramon de la Vila, el 1351, no podia recollir còmodament els rèdits de la seva església «propter mortalitates generaliter per uniuersum mundum subsequetas»; i que, encara, el seu successor, Mateu Rapaç, el 1362, proveí el diaconat del monestir, vacant «a tempore mortalitatum generaliter per uniuersum mundum subsequatarum». Vegeu J. SERRA, *Les baronies*, vol. III, pàg. 162 i 164, respectivament.

ciab». ¹⁶ D'altra banda, el nomenament previ d'un català com a ordinari d'una diòcesi de Sardènia s'explica per ell mateix, tot seguint una tradició lògica en un moment en què l'illa era sota domini, almenys nominal, del comte rei de Catalunya. ¹⁷

Heus ací, en definitiva, el text del nostre document, actualment conservat a la Biblioteca de Catalunya, reg. 1948, perg. 475: ¹⁸

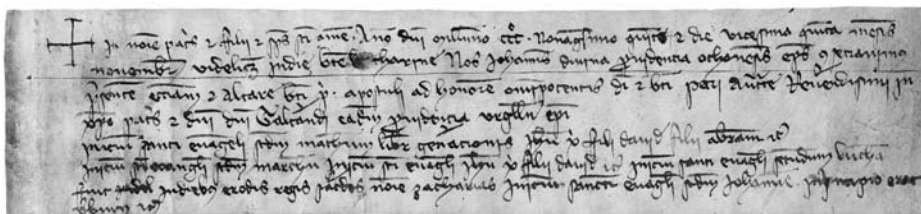
+ In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti amen. Anno Domini millesimo CCCº nonagesimo quinto et die uicesima quinta mensis nouembris, uidelicet, in die Beate Catharine, nos Iohannes, diuina prouidentia Othanensis episcopus, consecrauimus presentem ecclesiam et altare Beati Petri apostuli (*sic*) ad honorem Omnipotentis Dei et beati Petri auctoritate reuerendisimi in Christo patris et domini domini Galcerandi, eadem prouidentia Urgellensis episcopi.

Inicium san<c>ti euangeli secundum Matheum : Liber generationis Iesuchristi, filii<i> Dauid, filii Abraam, et cetera.

Inicium sancti euangeli secundum Marchum : Inicium sancti euangeli Iesuchristi, filii Dauid, et cetera.

Inicium san<c>ti euangeli secundum Lucham : Fuit in diebus <H>erodis regis sacerdos nomine Zacharias.

Inicium sancti euangeli secundum Iohannem: In principio erat Verbum, et cetera.

16. *Anales de la Corona de Aragón*, Saragossa 1668-1670, lib. x, cap. XIII, pàg. 361.

17. El mateix infant Joan va escriure a Ramon Alemany de Cervelló, ambaixador del rei a Roma, perquè hom concedís algun bisbat de l'illa al carmelita fra Jaume Vallirana. Vegeu ACA, r. 1655, f. 36 i 59. Esmenta aquest fet F. SOLSONA CLIMENT, *Relaciones de la Corona de Aragón con la isla de Cerdeña durante el último tercio del siglo XIV. Don Juan, duque de Gerona y sus preparativos sardos*, a *Atti del VI Congresso Internazionale di Studi Sardi*, vol. I. Càller: Storia, 1962, pàg. 235.

18. Agraïixo a la conservadora de l'arxiu de la nostra Biblioteca Nacional, Dra. Reis Fontanals, les moltes facilitats donades per a la seva consulta i estudi.